

Rasim Muminović

NACIONALNOST – POVIJESNI INDIVIDUALITET

Rezime

Nacionalnost kao fenomen izvodi se ovdje iz konteksta historijskog kontinuiteta i prezentira kao povijesni individualitet datog etnosa. U njegovom tumačenju polazi se, dakle, od empirije kao izraza ljudskog bivstvovanja u svijetu, tj. od faktičnosti da ljudi traže u cilju svoga održavanja svoj svijet u svijetu – povijest kao neporecivi dokaz stvaranja uvjeta za vlastiti opstanak u svijetu, kao svjedočanstvo ne samo o tome šta su bili nego i nagovještaj za čime su težili. To su činili i čine u zajednicama koje tako izrastaju u nacije kao povijesne individualnosti čije su međusobne razlike proizvodile i proizvode suprotnosti i tako od nekih činile i čine hegemonističke i nacionalističke netrpeljivosti i imperijalne agresivnosti dolazilo i dolazi do nacionalističkih sukoba ili genocidnih ratova kao posljedica nemogućnosti da iznađu odgovarajuće oblike za suradnju ili uzajamni život. Jer, nasuprot tome iznađeno jedinstvo nacija vodi internacionalizmu kao uniji nacija i naroda koliko i ostvarivanju humanizma kao i njihova povijesnog jedinstva, a ne nacionalističkim sukobima i genocidnim ratovima.

Obraćanje ljudskog uma prošlosti, onome što je bilo, uvjetovano je željom da se odredi ono što jeste i ono što treba da bude, po čemu je evidentno ostvarenje povijesne perspektive u kojoj su, čini se, osnovi za razumijevanje društvenih pojava i najbolje mogućnosti da se spozna svijet u kome živimo. Baš ta neophodnost retrospektive kod nastojanja da se shvati bit pojava nameće pitanje o njihovom početku. Zato početak nije samo u praksi poslovično težak nego i u teoriji kada se nešto hoće dijalektički - genetički eksplicirati. To nije u pojedinostima izgubilo na svojoj težini ni poslije Marksovih genijalnih otkrića na planu utvrđivanja društvene zakonitosti, iako je principijelno riješeno. Posmatraju li se stvari u dijalektičkoj sprezi, pokazaće se neizostavno da je svaki početak zapravo nastavak nekog početka, što dalje vodi početku početka i pitanju mogućnosti autohtonog novuma. Otuda "Dobro novo nije sasvim novo" (Bloch). Taj kontinuitet pokazat će se u osnovi nacionalnog bića kao njegova pretpostavka i njegova glavna konstituenta. Ma kako naivnom razumijevanju izgledali isprekidani, povijesni događaji kauzalno su povezani i međusobno toliko uvjetovani da ih je moguće eksplicirati kao plod uzajamnog djelovanja često skrivenih utjecaja što ne dopiru do površine, iako determiniraju određene pojave i čine ih katkad novima. Interes za odgonetanje pojava ne vodi, prema tome, samo njihovom dubljem poimanju nego i počecima gdje su, takoreći, "začeti", jer je tek na presjeku njihovih kauzalno-genetičkih sila moguće razotkriti njihovo jezgro, kao što je na presjeku spleta različitih pojava moguće sagledati svijet sudbina i ideala, utkanih u zajedništvo koje je izraz egzistencijalne upućenosti bića jednog na drugo i gdje je, kada se radi o ljudima, utkano mnogo egzistencijalnog smisla i pronađeno dosta reda.

Spominjani kontinuitet interesira ljude ne samo iz želje da definiraju stvari da bi ih lakše prisvojili nego i iz potrebe da sebe odrede. Time što se u pojavama sami neosjetno mijenjaju, što nadvisuju njihov dinamički tok, što se distanciraju od njih, ljudi su u mogućnosti da prate i spoznaju njihove promjene, da otkrivaju njihove međusobne razlike, anticipiraju na bazi otkrivenih tendencija njihove buduće oblike i sl. Ta neosjetna promjenljivost ljudske prirode i jeste jedan od razloga što ljudi sporo i s

mukom otkrivaju prirodu svoga bića, što je čovjek najčudnija varijabla povijesti. Naravno, i tu gdje je neodređenost prepriječila put spoznaji, slutnja ne miruje nego se probija uporno mutnom fenomenu razbacujući ograde stvorene neizvjesnošću i pokušava prerasti u novi horizont u kojem će pojave pokazati svoj pravi lik. Istina, u povijesti je najviše teškoća tamo gdje se intenzivno radi na stvaranju reda i smisla, a to je najčešće tamo gdje se čovjek hoće staviti u centar povijesnog zbivanja, gdje je ono mutno na putu da ugleda svijet sadašnjice, da postane momenat koji dira ono sutra. Zbog toga se na produžnoj liniji sadašnjosti i retrospektivi prošlosti može relevantno određivati mjesto čovjeka, njegov povijesni značaj te humanistički smisao njegova djelovanja.

Ipak, van sumnje je da zadovoljavajući potrebe svoje izuzetne prirode, čovjek stvara ne samo povijest nego i uvjete za razumijevanje vlastite prirode. Zato utvrđivanje sadržaja ljudske povijesti, njenih tendencija i latencija ulazi u uvjete određenja biti čovjeka.

Nas ovdje interesira nacionalno biće kroz koje se iskazuje i ta bit. No, kako je povijesna dimenzija problema primarna, bio-psihološki faktori dobiće ovdje posve efemerno mjesto iz prostog razloga što ne utječe na formiranje nacionalnog fenomena ni onoliko koliko ovo na njih, o čemu svjedoče biljke i životinje koje, iako posjeduju biološko i psihološko, nemaju historije u strogom smislu riječi. Nasuprot njihove otuđenosti, da mjesto povijesti imaju sposobnost adaptacije na okolni svijet, čovjek ima povijest bilo da se pojavljuje kao njen tvorac ili svojevrsni pratilac. Štaviše, i u odnosu u kome nije njegova pita se za njene osnove, njenu genezu, snage što je pokreću i nose, ciljeve koje želi postići, bar kad se filozofija bavi njome.

Ustvari, i najelementarnije ljudsko djelovanje implicira već određenu svrsishodnost, povijesno-procesualno-ljudsko-proizvodni karakter. Zadovoljenjem starih i razvijanjem novih potreba čovjekov rad dobija obilježje neiscrpnosti, a povijest karakter beskonačnog nastajanja. Kako je rečeno, radom obznanjuje sebe i druge o sebi, djelom - povijest o tome pred kakvim je problemima stajao i kako je izgledao u vlastitim očima, kakav mu je bio pogled na svijet i kakav duh vremena kome je pripadao, dinamika uvjeta kojima se odupirao i karakter težnji koje su ga nosile očekivanim

susretima i sl. Ako se to ima na umu, tada je opravdano nazvati povijest sintezom ljudskih napora, sublimacijom vremena, tragovima ljudskog rada. Koliko je odlučan duh za značenje neke supstance, evidentno je na tome ako skinemo natpis i odstranimo tragove brušenja ili klesanja s nekog spomenika; tada će ostati hladna nezgrapnost kamena, neporeciv dokaz njegove bespovijesnosti. Prema tome, oduzimanjem prirodi ljudskih dodataka, lišavamo je povijesti i smisla što joj ga je udahnuo čovjek, prema tim tragovima može se pratiti ne samo što je čovjek htio nego i što nije mogao. Da se to utvrdi, da se odrede po tome ljudske težnje, jedan je od zadataka povijesti. Uz to što nastupa kao proširivanje znanja u formi pamćenja, kao baza razumijevanju sadašnjosti i anticipiranju budućnosti, kao učiteljica života (koju, doduše, još niko ne sluša), povijest je izraz ljudske mijene. Ko ne nalazi u njoj čovjekovu težnju za prevladavanjem vlastite jednokratnosti i neponovljivosti, ne naslućuje neugasivost ljudskih nastojanja da se probije oklop materije te promijene granice ljudske opstojanosti u pravcu vječnosti, ne nazire ljutu bitku za vremenom i neugasivu težnju za dostignućem poretka neba, rješenjem zagonetke harmoničnog gibanja zvijezda itd., taj nema izgleda da će shvatiti zašto su te i druge pojave postale pretpostavke za nastanak religije, filozofije, umjetnosti i znanosti. Tako poredak neba što ga nalazimo na statui drevnog doba izražava želju za uspostavljanjem svijeta u kome će čovjek biti srećan, ili je, pak, izraz čežnje da se vrijeme zaustavi i postigne vječni mir, a svejedno je hoće li se zvati nirvana, ataraksia ili raj. Djelujući tako na materiju kako bi je prilagodio vlastitoj svrsi, čovjek joj utiskuje svoj lik, udahnuje vlastiti duh, ukratko - čini je kulturnim djelom na kome se može očitati želja čovjeka da mjeri i vodi vlastiti život po vlastitom izboru, da živi po vlastitim idealima. Ono što priroda ne stvara, čemu se, zapravo, opire, što je u sukobu s čovjekom, stvara čovjek s njom i protiv nje. Taj akt pretpostavlja slobodu, a ona ličnost koja slobodno stvara. Naravno, povijest kao djelovanje slobodnih ličnosti participirala je u dosadašnjoj povijesti u umjetničkoj kreaciji, filozofskom radikalizmu i znanstvenim otkrićima. Zato je povijest koliko indikacija realizacije ljudskih mogućnosti toliko i izraz promašaja tih mogućnosti, objava borbe oko toga kako da se proživi i napora da se ljudski živi. Anticipirajuća snaga da sebe vidi u nekom još

neozbiljenom stanju da se otme sadašnjosti projiciranjem u budućnost, čini čovjeka sposobnim da uskoči u struju povijesnog toka i da mu nijedno stanje ne izgleda tako da bi u njemu mogao vjekovati. U tome valja vidjeti bjekstvo čovjeka od nepotpunosti, odnosno ljudsku težnju za dovršavanjem svog bića. Budući da zajedno s tim sadrže ciljeve nekog razdoblja i makar prigušeni humanum kao nepotkupivo svjedočanstvo o mjestu i ulozi čovjeka u njemu, historijski spomenici su knjige o onome što su ljudi htjeli. Na osnovu toga evidentno je da čovjek još nije uspio doći sebi pa nije mogao ni proći. Njegova prošlost nije naprosto minula, što se može odrediti njenim djelovanjem na sadašnjost, niti je budućnost samo nešto što je ispred njega, nego i nešto u njemu što ga goni naprijed kao Orfej sjene.

Sve što nastaje u čovjeku i s njim, razvija se u zajednici, tom najširem prebivalištu čovjeka. Kao što je bez zraka nezamisliv naš individualni, tako je bez zajednice neodrživ naš društveni život. Samo u njoj i pomoću nje možemo ostvarivati, ili bar pokušati da ozbiljimo naš generički, ali i naš individualni život. Istina, bipolarnost ljudske prirode, što se iskazuje u njenoj društvenosti i individualnosti, sadrži jedan povijesno-neprevladiv kontradiktoran momenat: NEPOMIRLJIVOST individualnog i društvenog, uz njihovu komplementarnost i kontrarnost. Ono živo iz prirode nosi se u čovjeku sa idealnim koje se projicira kao zakon čovjeka da hoće biti ono što potencijalno jeste. Priroda se izdaje kroz nagone koji sudjeluju u njegovu održavanju: nagon za ishranu gasi glad i uvjetuje veliki dio čovjekove životne aktivnosti, polni nagon leži u osnovi bračne i roditeljske ljubavi, pa zato čovjekovo usavršavanje ne ide u pravcu oslobađanja od prirode nego u smjeru mijenjanja i prilagođavanja njenih potenci vlastitim interesima. Ustvari, čovjek vri od nagona i emocija kao more pa je potrebno stišavati ga i racionalno smirivati, iznalaziti smisao i utvrđivati ciljeve neophodne za ljudski način postajanja. No, ne ulazeći u tu, inače još nezrelu problematiku, valja reći da društvena priroda sve više utječe na karakter tih nagonskih sila u čovjeku, a da posredstvom drugih čovjek realizira svoju društvenu prirodu, dok ono što pripada našoj individualnosti ne može niko ostvarivati za nas (biti pošten, voljeti itd.). Čak i to mora ostvarivati u zajednici, iako se interesi zajednica još

uvijek kolosalno razlikuju od interesa pojedinca. Zahtjevi lične prirode, naime, traže od individue da se harmoniziranjem unutrašnjih potreba sa spoljašnjim uvjetima osamostali - da ispoljava svoju ličnost - dok zahtjevi zajednice traže od pojedinca da se pokorava njenim imperativima i poštuje norme društvenog života koje nisu uvijek u skladu sa interesima pojedinca. Distanca što dijeli jedinku od društva smanjuje se povijesno tako što između njih nastaje čitav lanac društvenih instanci koje figuriraju kao veze između pojedinca i društva. Od njih su najznačajnije, s obzirom na razvijanje potenci jedinke, porodica, nacija, te šira društvena zajednica - država. Istina, negdje je pojam države uži od nacije, ponegdje su socijalne grupe, slojevi, kaste, klase, profesionalne i konfesionalne strukture gotovo isto značajne kao porodica, nacija ili država. Ipak, u njima je život pojedinca shvaćen kao dio njihova života iako ih on bez sumnje nadmašuje. Međutim, ni u jednoj od njih ne iskazuje se njegov totalitet kao u naciji. Baš zbog toga u naciji se zbiva fundamentalna povijest, ozbiljuje povijesni individualitet i dijalektički priprema skok za najvišu povijesnu razinu - internacionalizam. Po čemu nacija zauzima takvo mjesto na ljestvici povijesnog razvitka, što se to u njoj zbiva?

U njoj se po principu povijesnog kontinuiteta ostvaruje sinteza prošlosti generacija, što je evidentno tamo gdje je jezik jedna od primarnih odlika nacije, preko kojeg se prenosi životno iskustvo minulih generacija van granica njihova vremena i prostora.

Od početka čovjekov život je stavljen u društveni okvir koji prethodi razvijenom osjećanju i mišljenju i koji se može egzemplificirati na jeziku koji služi za sporazumijevanje ljudi međusobno i za prevladavanje samoće. Ako se pismom prevladavaju prostor i vrijeme, govorom se uklanja moguća samoća ljudi. Tamo gdje nema jezika, ne postoji duhovni život u pravom smislu, vlada puka emocionalnost pa i ta ako su za nju dati uvjeti. Razumjeti govor znači, zapravo, razabrati odnos prema nekom cilju. Prema tome, tek posredstvom jezika moguće je ući u duhovni svijet određene zajednice koji se iskazuje, uglavnom, jezikom. Nije nikako slučajno da je jezik jedna od bitnih konstituenti nacije, ali ni to da se jednim jezikom može iskazati biće više nacija. Ustvari, jezik je svagda jezik mnogih - određene zajednice ili etničke cjeline - sredstvo izražavanja i razvijanja

narodnog duha, povezivanja i ostvarivanja mišljenja. Njegovo prostiranje određuje širinu prostiranja određenog mišljenja kao i stepen povezivanja članova određene zajednice. Time što markira odnose, jezik određuje okvir razumijevanja nekog svijeta. Ne samo da određuje opseg razumijevanja nekog sadržaja nego i mogućnost izricanja totuma, što pretpostavlja izražajnu višeznačnost, što je jedna od indikacija jezika koji hoće postati medij razumijevanja. U njemu je prezentan karakter čovjekova susreta sa svijetom, ali i granica izražajnosti tog susreta. Ipak, tamo gdje se prividno zatvara jezički krug, stvaraju se potence za novo izricanje. Jezik je stoga ogledalo formi svijeta, indikacija ljudskosti. Izreći istinu o nečemu znači htjeti izložiti bit stvari, iskazati stvar u duhu logosa, omogućiti smislu da uđe u svijet. Pomoću jezika narod objavljuje svoj unutrašnji svijet, stupa na povijesnu scenu, oglašava svoje nacionalno biće, shvaća i biva shvaćen. Njime se iskazuje zajednički duh: u idiomima je zgusnuta strast određenog naroda, izražena njegova efektivnost, ukratko, njegova duša.

Kao na jeziku moglo bi se pokazati i na nacionalnom duhu biće nacije, jer ono zrači iz povijesnih tvorbi. Zapravo, povezivanjem kulturne baštine različitih generacija, poštovanjem njihovog zajedničkog duha, nacija izrasta u konstituens koji postaje povijesni oslonac onima koje povezuje zajednički nacionalni duh, baza uobličavanja njihovog nacionalnog bića.

Sigurnost koju mu nudi u doživljavanju vlastite egzistencije, nacija ukotvljuje pojedinca u širu društvenu zajednicu nego je porodica, profesionalna i konfesionalna zajednica, klasa i sl. te čini da razvija svoje sposobnosti i doživi svijet daleko svestraniji nego je to moguće u bilo kojoj od ograničenijih struktura. Na taj način vrši ulogu kohezionog jezgra oko kojeg se vrti život ljudi, oformljenih i formirajućih prema istim povijesnim principima. Takvim ukotvljavanjem bića i duha određene zajednice u povijesni prostor otvara se osnova za zajedničku sudbinu naroda. Kao društveno težište nacija čini da povijesni "naboji", ma koliko udaljeni u pojedinostima i vremenu iz kojeg dolaze različiti, poprime jedinstven karakter, da njeni pripadnici jedinstveno nastupaju i djeluju da se izdvajaju od drugih nacionalnosti ispoljavanjem svog specifikuma. Integralno povezivanje nacionalnih obilježja čini njene pripadnike druš-

tveno sigurnim i lično ponosnim, što se očituje na njihovom habitusu. U tako povezanom zajedništvu stoluje stabilnost na kojoj se širi biće nacije. Neporeciva je ta tendencija širenja i samim tim dinamična priroda nacije. O tome svjedoči njena povijesna uloga što se ispoljila u premoštavanju ponora što je dijelio egoističke i za društveni preobraćaj nesposobne članove feudalnog društva koje je ostvarilo antinacionalni i čisto državnički princip, u razvijanju, s druge strane, nacionalnog osjećanja za integralne nacionalne procese nove kapitalističke klase. Tim prije i više ako se ima na umu da čovjekov životni krug i njegova slika o svijetu stoje u određenoj diskrepanciji koja je manje izražena u naciji nego u nekom od drugih oblika socijalnog bića. Ipak, to ne znači da uprkos tome ne stoji iza nekog utvrđenog odnosa tip društveno-političke organizacije koji utječe na način egzistencije pojedinca. Naprotiv, miješanje u život pojedinca i utjecanje na njegov tok može biti afirmativno, negativno ili neutralno, što sve ovisi o tome koliko je djelovanje takvih organizacija u skladu sa društvenim intencijama datog naroda. Sve te društvene stege popuštaju u fazi nekog radikalnog prevrata pa je tada lahko vidjeti i odrediti karakter veza kojima su ljudi dotada bili povezani. U takvim časovima nacije su u dosadašnjoj povijesti sadržavale najviše zajedničkog razumijevanja, interesa i tendencija, a tamo gdje je bilo više zajedničkih ciljeva, bile su i veće mogućnosti priznavanja ličnosti.

U srži nacije izmiruje se protivrjeđe prirodno i povijesno, ozbiljuje njihova harmonija, izmiruje zajedničko onog prirodnog što u svojoj nadiindividualnosti predstavlja fragment vječne prirode i onog idealnog što obuhvata podjednako sve pojedince koji participiraju na istim povijesnim pretpostavkama. S obzirom na posljednje, nacionalnost je egzistencijalni okvir naznačenih individua, fundament njihove empirijske opstojnosti i individualnog razvitka. Duhovni razvitak njenih članova izvan nje jedva je zamisliv. Ipak, pogledajmo bliže koja je to sila što stvara i održava nacionalno jedinstvo.

Već je rečeno da se ljudski život odvija u zajednici, čemu valja dodati da život zajednice podliježe povijesnoj zakonitosti koja pod određenim okolnostima ima karakter prirodne nužnosti, a u kosmičkim razmjerama obilježje indeterminiranog fenomena. Za razliku od one u prirodi, što

svojom neminovnošću istovremeno zadivljuje i zastrašuje, nužnost u povijesti ima hipotetički karakter, tiče se onoga što se mora dogoditi kada su dati svi uvjeti. Budući da je teško odrediti kada su dati svi uvjeti, ništa nije lakše utvrditi kada je u pitanju nužnost. Tek jedno je izvjesno: da je u principu bolnija od prirodne nužnosti. Tragičniji je način na koji je neko izgubio život od same smrti njegove. Međutim, u toj "elastičnosti" povijesne nužnosti sadržana je određena korelacija s ljudskom teleologijom. Nedostatnost spoznaje što povijesnu nužnost čini nepotpuno nužnom, dakle, odsustvo sigurne spoznaje nužnosti neke pojave, odražava se na teleološkom planu pozitivno. Dobro je što ne znamo kada ćemo umrijeti. Pošto su mnoge pojave u povijesti izraz slučajnosti, uloga slučaja u njoj još je velika. Niko ne zna da li će buknuti treći svjetski rat. Zato je i danas opravdano računati u povijesti sa iznenađenjima. Sve to proizlazi iz slobodnog djelovanja čovjeka koji može činiti i čini suprotno svim očekivanjima.

Pošto se nacionalno biće konstituira prema povijesnom, a ne prirodnom zakonu, ono je izraz povijesne nužnosti, nužnosti rasta čovjeka. Zato nacionalnost označava i određeni stupanj čovječnosti, razumije se ne u apsolutnom nego u relativnom smislu.

U eksternom pogledu država je društveno-povijesna zajednica u kojoj nacionalno osjećanje uspijeva sazreti u specifičan socijalno-povijesni entitet - naciju. Dakako, ne svaka država i bar ne dok predstavlja religiozno-socijalnu zajednicu. Premda država i nacija ponekad obuhvataju isti geografsko-povijesni prostor, između njih nije ukinut latentni antagonizam koji ne proizilazi samo iz statičnosti države i dinamičnosti nacije. Država je u principu usmjerena očuvanju statusa quo, dok se nacija otvara. Koliko je odnos nacija - država labav, pokazuje činjenica da postoji više nacija na teritoriji jedne države i više država na području koje obuhvata nacija. Samo ona država koja nastupa kao društvena sila, u kojoj se zbiva proces centralizacije administracije, finansija i vojske u cilju postizanja uniformnosti koja pretpostavlja postojanje birokratske hijerarhije, postaje fundamentalna pretpostavka za formiranje nacije. U to ulazi i ekonomika koja nije toliko značajna za naciju koliko za državu koja, zapravo, obuhvata poljoprivredu, industriju i trgovinu i koja se da

reducirati na njihovo jedinstvo - novac. Za razliku od države koja tendira skončavanju, zatvaranju u krug, nacija teži uspostaviti odnos po principu fleksibilnosti i povijesne otvorenosti, što proizilazi, kako je rečeno, iz njenog bića koje se zasniva na kulturnim vrijednostima koje su, s druge strane, i najviši izraz bića nacije. Otuda je nacionalna kultura povijesno blago određenog naroda, izraz njegova humanističkog rasta i povijesnog razvitka.

Na svim tim pretpostavkama gradi se i razvija nacionalna svijest u kojoj se reflektira nacionalno jedinstvo i koja sve čini da se očuvaju, dalje razvijaju i prenose u naslijeđe nacionalne osobenosti. Ona povlači za sobom i nacionalno osjećanje koje ima nešto dublje korijene, jer se formira tokom razvojnog puta nacionalnog subjekta i bitno utječe na odnos svojih nosilaca prema kulturno-povijesnim vrijednostima. U tome igra jako značajnu ulogu religija koja je katkad davala bitni ton nacionalnom osjećanju i znala jačati nacionalnu svijest u pozitivnom smislu. Pogledajmo makar u formi punktualnog apercy otkuda dolazi ta moć religije i njen utjecaj na formiranje nacionalnog supstrata.

Oni što simplificiraju ovaj fenomen ne samo da nemaju izgleda shvatiti njegovu bit nego ni ogromni utjecaj koji religija ima na društveno biće. Čak i neki marksisti misle da religija nestaje čim se sasijeku njeni društveno-ekonomski korijeni, a da ne zapažaju da je religija neodvojiva od egzistencije individue čije želje transcendiraju granice konvencionalnog svijeta. Pred bolom što nam ga donosi smrt voljene osobe ostaju za trenutak svi sistemi podjednako nemoćni, uključujući i ekonomski. Težnja za prevazilaženjem naše konačnosti čini da nas religija lahko pridobije za sebe. Tek se kasnije otkriva da je religija iskoristila ta osjećanja i neostvarljive želje za sebe te da je ona sistem kompenzacije i nadanja. Ona polazi od uvjerljive istine da smrt nikoga ne zaobilazi, naprotiv, da ona uvijek obznanjuje kraj čovjekova života, i tu činjenicu okreće u vlastitu korist stavljajući je pred svakoga i dokazujući mu uporno da je svaki odgovor o stanju poslije smrti, osim njenog, lažan. Njen odgovor je neprihvatljiv za kritičko poimanje svijeta ali ne i za ljudsku težnju za besmrtnošću koju religija obećava. Budući da diferencira iluziju od zbilje, kritičko mišljenje

suprotno ljudskim željama, konstatira da je ljudski život neponovljiv u bilo kakvoj formi te da je onozemaljska sreća pusta želja za životom. Međutim, zajednička upućenost ljudi istim obećanjima religije vezuje ih međusobno i okreće protiv drugih što je, na jednoj strani, dovodilo do krvavih ratova, a na drugoj, do konsolidacije vjerskih istomišljenika koji se više nisu branili samo na vjerskoj nego i svakoj drugoj osnovi. To je stvaralo onu kohezionu snagu koja je manje-više uticala i na formiranje nacionalnog osjećanja, vjerske mržnje i netrpeljivosti među pripadnicima različitih konfesija, a ponekad i do uzajamnog potpomaganja protiv zajedničkog neprijatelja. Dugi proces uobličavanja i jačanja nacionalnog bića nije nikada bio pošteđen religijskog utjecaja, štaviše, ponekad je religija davala bitan ton nacionalnom osjećanju. Naravno, taj utjecaj je bio utoliko jači ukoliko su se podudarale težnje religije s potrebama određene etničke cjeline, ali to već premašuje okvire naše teme.

Kao samosvijest subjekta o vlastitom biću i ulazi u povijesti nacionalnost uliva unutrašnju sigurnost svojim nosiocima i ima egzistencijalnu funkciju sličnu onoj nekadašnjeg hrama: postaje STJECIŠTE ljudi što u sebi skrivaju rađanja i smrt, ukratko, postaje integralna snaga subjekata istog nacionalnog osjećanja. Pod njenim okriljem čovjek se osjeća na rodnom tlu povijesti, spreman da brani svoj povijesni integritet i svoja suverena prava. Mada povijesno nastala, nacija u svojoj stasalosti postaje prizma kroz koju se najpotpunije *razlaže* povijesno biće i najcjelovitije određuje, jer je ona njegov pravi izraz. Pretočeno kroz nacionalnu svijest i rastvoreno u nacionalnom osjećanju, povijesno naslijeđe postaje TRADICIJA koja mu daje dublji smisao i stabilnije značenje pa otuda i nacionalni pogled na svijet.

Čak i ovako škrta naznaka strukture bića nacije i neznatan ukaz na njenu ulogu u oblikovanju povijesnog supstrata nagovještavaju sudjelovanje nacije u ostvarivanju primarnih ciljeva povijesti.

Međutim, može doći do nacionalnog otuđenja bilo u formi nepoznavanja tuđeg nacionaliteta, bilo potpunijeg potcjenjivanja nečije nacionalnosti. Zbog toga što ćemo skicirati ta dva oblika, ne znači da ne postoje i drugi o kojima neće biti riječi.

Momenat opredjeljivanja što ga naslućujemo u sadržaju nacije nema,

izuzev imena, ništa zajedničko s nasilnim opredjeljivanjima kojih je puna historija. Ljudi se, naime, stalno opredjeljuju za određene ciljeve, radi postizanja nekog dobra, položaja, ugleda, samoafirmacije, sreće i sl. Oni se opredjeljuju i kada ne znaju pravu vrijednost onoga za što se opredjeljuju. Iako mnogi teže ugledu, videći u njemu samo mogućnost da budu priznani, a ne i vrlinu da mogu priznavati. Slično je s nacijama koje ne priznaju druge nacije, još gore je kada prisiljavaju članove neke nacionalnosti da se opredjeljuju za ono što nisu. Ustvari, to je tipičan primjer nepoznavanja prirode nacionalnog bića, previđanje da je nacionalno opredjeljenje uvjetovano ne samo povijesnim rastom nego i rastom svakog pojedinog subjekta, koji se ne može na trenutke nacionalno opredjeljivati iz prostog razloga što su za to neophodni nacionalna svijest i nacionalno osjećanje koji ne nastaju po narudžbi i volji drugih. Za ono što jeste, čovjek se ne može opredjeljivati, što je slučaj s nacionalnim opredjeljivanjem. On može samo dijalektički to prevazići, a ne odbaciti to da bi prihvatio drugo što mu se društveno nudi. Čak i prihvatanje ponuđenog nije drugo do izigravanje onoga što jeste i što ne može izbrisati svoje rođenje, čovjek ne može ukloniti iz sebe fazu formiranja svoje ličnosti u koju pada i njegovo nacionalno formiranje. To se ne smije poistovjetiti s povijesnim trenucima u kojima je igranje i izigravanje intenzivno, jer se ljudi tada nalaze pred vratima novog doba ili korijeni tog društvenog preobražaja. Takvi trenuci puni su očekivanja da se ozbilji ono što su svi čekali. I nacije očekuju svoju povijesnu afirmaciju, elastičnije su u svojim zahtjevima i spremne da u vlastitom interesu načine mjesta za druge. Bitno je pri tome uočiti motive zašto se nešto čini. "Biranje" nacionalnosti bez mogućnosti da se izabere ona kojoj ljudi pripadaju egzemplaran je oblik nacionalnog otuđivanja, toliko tuđ ljudskoj prirodi, a tako prisutan u povijesti. To je odraz uskosti nacija, njihove nemoći da shvate prava drugih nacionalnosti ili, što je teže, da ih uvažavaju.

Zatvaranje u nacionalni krug nije značilo svagda (ni danas) bjekstvo od nesigurnosti koja prati život individue ili, pak, od malih grupa, nego i robovanje nacionalnom osjećanju. Nacije koje se zatvaraju u sebe nesposobne su da obuhvate i shvate smisao šire društvene cjeline, da stvore sliku povijesne struje u kojoj se kreću i sagledavaju prirodu svog destruktivnog

djelovanja. Po tome su nacije slične klasama i reakcionarnim partijama. Nisu takve samo onda kada dopuštaju da ih vode ideološki manijaci (Hitler, Musolini i dr.) u pravcu posve apstraktno-utopijskih ciljeva nego i onda kada se zanose iracionalnim oduševljenjima, nesposobne da odrede objektivni status stvari. Tamo spadaju pojave nacionalne privrženosti starome koje se inače odbacuju, težnja za prastarim koje se doziva u temelje nacionalnosti. Opterećena takvim anomalijama, nacija je nesposobna da nastupi kao saradnica na ispunjavanju zajedničkih ideala, objektivnih normi i plemenitih svrha, naprotiv, ona služi surovom ugnjetavanju drugih naroda bez ikakvog razumijevanja za njihovu bijedu i zaostalost, razvija i potpomaže besmislena ratovanja. Ilustrativno je u tom pogledu nacionalno ludilo koje početkom XX stoljeća nastupa u zapadnoj Evropi, osobito u Njemačkoj i Italiji, gdje nastaje rasulo porodične kohezije, rasipanje doma u kome se poštivala nadređenost i odgovornost. Zapravo, osamostaljivanjem članova građanske porodice otvaraju se mogućnosti pred kojim stoji svaki pojedinac nacije kao pred novim životom, osjećajući da izmiče svim ranijim ograničenjima bez uvida u to da ga čekaju nove neslućene obaveze. Bio je to svijet ophrvan voljom za moći, nemoćan da odredi svoje granice, put kojim ide, a kamoli da nasluti što mu predstoji i drugima s njim takvim, svijet što je porodio fašističku ideologiju koja je svaku akciju podređivala svojim ciljevima, lomila sve što nije htjelo da joj služi, mrzila sve što nije bilo i htjelo biti fašizam i nacizam.

Baš tada, dok su združeni Marksov proleter i njemački zelenaš slijedili istu ideologiju, čineći istu nepravdu, podjednako nesposobni da vide svijet kao humanistički zadatak čovjeka, da diferenciraju današnje od jučerašnjeg i sutrašnjeg, budila se revolucionarna svijest i probijala kroz ideološke naslage i vjekovne predrasude u pravcu socijalističke revolucije. Revolucionarno ojačala da se odupre svemu što vrijeđa ljudski ponos, da prevaziđe uske nacionalne okvire, pozivala je odlučno na epohalnu borbu. Bojeći se više ljudske nego nacionalne sramote, narod vjeran herojskoj tradiciji, osjećanju dostojanstva i rodoljublja, narod što je dizao socijalne i nacionalne bune, branio čast i čeznuo za slobodom, nije oklijevao da slijedi revolucionarni poziv i da stupi u borbu. Istina, samo Partija je isticala da se time otvara novo humanističko razdoblje u povijesti, da se

postavlja na dnevni red povijesti ono što je do tada moglo ispunjavati dječiju radoznalost, što se nudilo nemiru mladosti, što su vijekovima dozivali pjesnici i zagovarali humanisti - izgradnja društva bez eksploatacije čovjeka.

Bratstvo povezuje ljude za isti cilj - oslobođenje od starog i stvaranje pravednog društva, podrazumijeva najprisnije povezivanje ljudi međusobno, označava njihovu riješenost da ne uspostavljamu međusobne odnose ni na kakvoj klasnoj, nacionalnoj, konfesionalnoj nego na bratskoj osnovi. Jedinstvo podrazumijeva poštivanje najvišeg demokratskog ideala: jednakost u uvjetima održanja i daljeg razvijanja života, u mogućnosti ispoljavanja i potvrđivanja ljudske biti, u uvjetima odgoja i obrazovanja, u situaciju vještina, ukratko, jednakost u onome što uvjetuju ljudi, a ne priroda, što podrazumijeva odsustvo ljudske zavisnosti i eksploatacije. Ako je to na datom stupnju povijesti mnogo, nije to kao program revolucije, cilj humanističkog razvitka društva. Naivno-propagandno mišljenje dodaje tome "jednakost u svemu", potvrđujući da u svojoj brzopletosti ne misli što govori, niti uviđa da se na osnovama bratstva i jedinstva ne mogu prevazići uskosti klasnih društava i kultura uključujući u to i nacionalne ograničenosti i izgraditi novi dosadašnjoj povijesti nepoznati društveni odnosi. Prema tome, velika tekovina socijalističke revolucije nije mogla biti shvaćena u svoj svojoj veličini. Budući da otvara prostor za djelovanje svijetu, mogućnost da i vrlina bez talenta bude korisna, bratstvo i jedinstvo znače solidarnost ljudi u pravima da svi mogu djelovati kao društveni subjekti, jednakost u mogućnosti da budu ljudi, slobodu od pritiska što ga ponajprije uvjetuje ekonomska nejednakost. Sadržinu bratstva i jedinstva revolucija je afirmirala toliko koliko su joj to dopuštale povijesne mogućnosti i specifični trenutak same revolucije. Prema tome, bratstvo i jedinstvo stvarali su revoluciju koliko i ona njih. Zbog toga je neophodno smatrati ih tekovinom revolucijom, a ne i pretpostavkom revolucije u našim uvjetima.

Stvaranjem više individualne slobode i društvenog reda, ljudi će stvarati do tada nepoznate i nepostojeće uvjete za izžvljavanje individualnosti u naciji i njeno prevazilaženje. Ipak, mogućnosti da međuljudski odnosi u nekom budućem društvu budu slični odnosima u ljubavi kao formi

bezgraničnog priznavanja opire se povijesno iskustvo o trajnom sukobu egoizma i altruizma. Dakako, tu treba imati na umu čovjekovu dosadašnju ekonomsku ovisnost o drugima, kao i to da je nesebičan čovjek u principu oličenje slobodnog čovjeka. Na tom tragu moguće je egoizam suočiti s njegovim izvorom: strahom za vlastite interese, i na produženoj liniji povijesti pretpostaviti da će, kada budu uključeni uvjeti koji ga rađaju, nestati i egoizam. □

Abstract

Nationality as a phenomenon is derived here from the context of historical continuity and is presented as the historic individuality of a given ethnic group. The starting point for understanding it, therefore, is empire as the expression of human existence in the world; the fact that people seek their own world within the world as a means of survival – history as the irrefutable evidence of the creation of circumstances in which they are able to survive, not only as testimony of what they were but as suggesting what they have aspired to. This has occurred in communities that have thus evolved into nations as individual historical entities whose differences have given rise to mutual opposition and, in some cases, have turned them into hegemonistic and nationalistic intolerance and imperialist aggressivity leading to nationalist conflicts of genocidal wars as the result of the failure to find appropriate forms of collaboration or coexistence. On the other hand, the discovery of the unity of nations leads to internationalism as a union of nations and peoples and to the realization of humanism and of their historical unity, not to nationalist conflicts and genocidal wars.